

ŞAKİR AHMED PAŞA VE ESERLERİ

Mahmut AYYILDIZ*

Hayatı

Şâkir Ahmed Paşa, alim, şair ve edip bir devlet adamıdır. Biyografi kaynakları ve şair tezkirelerinde Trabzon'da dünyaya geldiği belirtilmekle birlikte doğum tarihi hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Şâkir Paşa, ilk öğrenimini memleketi Trabzon'da tamamladıktan sonra yüksek öğrenim görmek ve çeşitli devlet kademelerinde görev almak için İstanbul'a gitti. Sesinin güzelliği sayesinde Enderun-ı Hümayûn'a kabul edildi ve aynı zamanda padişahın giyim-kuşamından sorumlu Tülbent ağalığı görevine getirildi. Enderun'dan mezun olduktan sonra hâcelik payesi aldı ve Darbhane-i Âmire'de önce sâhib-i ayar¹ memurluğuna, daha sonra 1213/1798 yılında darphane müdürlüğüne tayin edildi. Aynı dönemde Darbhane-i Âmire imamlığı görevini de üstlendi. Şâkir Paşa darphane müdürlüğü ve imameti görevlerini üç yıl süresince sürdürdü ancak 1216/1801 yılında azledildi ve bir müddet devlet dairelerinde görev alamadı. Altı yıl süren bu fetret döneminden sonra 1222/1807 yılında askerinin lojistik ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu Akdeniz Nüzûl Eminliği'ne² atandı. Bir yıl sonra tekrar Darbhâne müdürlüğüne getirildi. 1225/1810 yılında vezir rütbesiyle Sadaret Kaymakamlığına³ terfi etti. Ancak bir yıl sonra açığa alınarak Gelibolu'ya sürgün edildi ve sürgünün hemen ardından emekliye sevk edildi. Şâkir Paşa, bu durumdan duyduğu rahatsızlığı bir kaside ile dile getirerek tekrar vazifeye iade edilmesini ve Kütahya vilayetine atanmasını talep etti.⁴ Talebi kabul edilen Şâkir Paşa, 1229/1813 yılında Kütahya'ya Anadolu Valisi olarak tayin edildi. Buradaki görevinin henüz ikinci yılını tamamlamadan Mora Valiliği'ne gönderildi. 1233/1818 yılında Mora'da kötürüm hastalığına yakalanan Şâkir Paşa, görevden

* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı, mahmutayyildiz@trabzon.edu.tr

¹ Sahib-i ayar, darphane görevlilerinden biridir ve madeni paraların teknik işlerinden sorumludur. Bu memur, madeni paraların ağırlık ve ölçülerinin devletin belirlediği standartlara uygun olup olmadığını kontrol eder. Sahib-i ayar, darphanede kalite kontrolünü sağlayarak, halka dolaşıma sunulan paraların standartlara uygun ve doğru değerlere sahip olmasını temin eder. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971), "Sahib-i Ayar", 3/93.

² Nüzul emini, savaş zamanlarında ordu İstanbul'dan ayrılıp sınıra varıncaya kadar halktan topladığı para ve erzakları güvenli yerlerde saklanmaktan sorumlu memurdur. Bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, "Nüzul Emini", 2/710.

³ Sadaret kaymakamı, vezir rütbesindeki kişidir ve sadrazamlar sefere çıktıklarında onların yerine geçer. Eğer sadrazam padişahla birlikte sefere çıkmışsa veya herhangi bir nedenle hem padişah hem de sadrazam İstanbul'da bulunmuyorsa, bu görevi üstlenen kişiye Âsitâne veya İstanbul kaymakamı denilirdi. Bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, "Sadaret Kaymakamı", 3/79-80.

⁴ Şâkir Ahmed Paşa Trabzonî, *Kaside* (Ankara: Millî Kütüphane, Yazmalar, 810), 45a.

affını talep ederek saray hekimlerine tedavi olmak için İstanbul'a döndü. 1234/1819 yılında İstanbul'da vefat etti ve Eyüp Sultan'da Mihrişah Sultan Türbesi'nin haziresine defnedildi.⁵

Sicill-i Osmânî'de ve Osmanlı arşivi belgelerindeki kayıtlara göre Şâkir Ahmet Paşa'nın Müderris Mehmed Âtîf Bey adında bir oğlu ve Ahmed Sermed Paşa adında bir torunu vardır.⁶

Şâkir Paşa'nın ardından yazılan mersiyelerde Mütercim Âsım Efendi'nin oğlu Hâmid Efendi "Hâmid-i mansıb-ı 'adn ola bu Şâkir Paşa"⁷ beyiti ile ve Seyyid Mustafa Talib Efendi ise "İtdi Firdevs'e sefer bu sene Şâkir Paşa"⁸ beyiti ile vefatına tarih düşürmüştür. Şâkir Paşa'nın mezar taşının ön yüzüne dua cümleleri ve kendisi hakkında bilgileri kibleye bakan yüzüne ise Hâmid Efendi'nin mersiyesi nakşedilmiştir:

Huve'l-Bâkî
Cennet mekân merhûm ve mağfûr
el-Muhtâc ilâ rahmeti Rabbihi'l-Gafûr
Sâbıkan Mora Vâlisi Ahmed
Şâkir Paşa'nın rûhiçûn
el-Fâtiha
Sene 1234

Vâli-i mülk-i kemâl Ahmed Şâkir Pâşâ
Vüzerâ içre ser-efrâz idi mânen-d-i livâ
Zâtı olmuş idi mecmûa-i ilm ü irfân
Tab-ı pâkize mücellâ-yı füyûz-ı Mevlâ
Sâye-bahşâ-yı adâlet ile her mansıbdâ
Dâimâ eyler idi celb-i kulûb-ı fukarâ
Böyle bir cevher-i gencine-i fazl u dâniş
Hayf kim oldu türâb içre defin u ihfâ
Ahmed-i mürsele hem-sâye kılıp cennette
Şâkir-i en'um-ı didâr-ı azîz ede Hudâ
İntikâlin işitip söyledi Hâmid tarih
Hâmid-i mansıb-ı 'adn ola bu Şâkir Pâşâ (1234)

Resim 1: Şâkir Paşa'nın mezar taşı ve çevrimyazısı

⁵ Şâkir Ahmed Paşa'nın hayatı ve üstlendiği vazifeler hakkında Osmanlı Arşivi'nden bazı belgeler için bk. Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Zabtiye [C.ZB.], No: 1/3; Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mütferrik Evrakı [A.M.], No: 6/48; Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maliye [C.ML.], No: 8/317; Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Adliye [C.ADL.], 24/1440; Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun [HAT.], No: 37/1854; Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Dahiliye [C.DH.], No: 97/4814 vd. Ayrıca Şâkir Ahmed Paşa'nın hayatı hakkında bilgi veren biyografi kaynakları ve tezkireler için bk. Fatih Davud, *Fatih Tezkiresi* (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2016), 260; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî yâhûd Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye* (İstanbul: Matbaa-yı Âmire, H. 1311), 3/125; Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-a'lâm* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1311), 4/2823; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifin esmâ'ü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin* (İstanbul: MEB, 1951), 1/184; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-yı Âmire, 1333), 2/265. Öte yandan Şâkir Ahmed Paşa'nın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri tez ve makale gibi güncel akademik çalışmalara konu olmuştur. Bk. Murat Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri* (Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 1993), 1/483; M. Sami Akaryalı, *Şâkir Ahmed Paşa Ravz-ı Verd (Edisyon Kritik ve Birinci Bölümün Günümüz Türkçesine Çevrimi)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), VI-XXIII; Nuray Şahin, *Ahmed Şâkir Paşa Divan Metin-İnceleme*, (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 3-10; Mustafa Özkat, "Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa (öl. H. 1234/1819) ve Dikkatlerden Kaçan Bir Eseri: Hulâsatü'l-Ahkâm", *Türk Kültürü İnceleme Dergisi* 35 (2016), 195-246; Süleyman Gür, "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 / 1 (Haziran 2018), 214, 215; Canuse Akdeniz, *Şâkir Ahmed Paşa'nın "Ravz-ı Verd" ve "Tertib-i Nefs" Eserlerinin Transkripsiyonu* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 1-26; Alim Yıldız, "Şâkir Ahmed Paşa", *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023).

⁶ Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maliye [C.ML.], No: 320/13175; Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı [C.ML.], No: 503/72; Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun [HAT.], No: 754/35629; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/125.

⁷ Hâmid Efendi b. Âsım Efendi, "Mersiye-i der Hakk-ı Vefât-ı Ahmed Şâkir Paşa", *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 810), 57b.

⁸ Seyyid Mustafa Talib Efendi, "der-Hakkı Vefât-ı Pâşâ-yı Merhûm" *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 810), 57b.

Resim 2: Mihrişah Sultan Türbesi'nin güneydoğu cephesinde metfun bulunan Şakir Ahmed Paşa'nın kabr-i şerifi

Eserleri

Şâkir Ahmed Paşa'nın mesnevi tarzında kaleme aldığı üç manzum eseri ve farklı şiir mecmualarında dağınık halde bulunan yirmiye yakın divan tarzı şiirler bulunmaktadır.

1. Tertîb-i Nefs

Tertîb-i Nefs terkibi “sıra, düzen, dizgi” anlamına gelen tertîb ile “çok değerli, kıymetli, güzide” anlamındaki nefis kelimesinden oluşan Farsça bir sıfat tamlamasıdır. Mesnevi tarzında kaleme alınan bu eser, Kur’ân-ı Kerîm’deki âyet ve sûrelerin dizilişini ve surelerdeki âyet sayılarını konu edinmektedir. Türkiye’de nadir eserler koleksiyonuna sahip kütüphanelerde eserin çok sayıda yazma ve matbu nüshası bulunmaktadır. Eserin hem yazma hem de matbu nüshaları müellifin Ravz-ı Verd isimli eseriyle birlikte istinsah edilmiş veya neşredilmiştir. Bu yazma ve matbu nüshalarda müellif tarafından daha geç kaleme alınmış olmasına rağmen önce Ravz-ı Verd isimli esere daha sonra ise Tertîb-i Nefs’e yer verilmiştir. Tertîb-i Nefs’in başında takriz kabilinden Anadolu Kazaskeri Muhammed Hafîd Efendi’ye ait 18 beyitlik ve Asım Efendi’ye ait 19 beyitlik manzumeler bulunmaktadır. Her iki devlet adamı da şiirlerinde Şâkir Ahmed Paşa’nın faziletlerinden ve eserinin inceliklerinden bahsederek müellif için hüsn-, hitâm ve dâreyn saadeti niyaz etmişlerdir. Bu takriz yazıları eserin müellife aidiyetini ispat eden en açık delillerdir. Zira her iki şiir de Şâkir Ahmed Paşa hayatta iken yazılmış ve eserin ilk yazma nüshalarının başına eklenmiştir. Kütüphanelerin katalogları üzerinden yaptığımız taramalarda Tertîb-i Nefs’e ait yedi farklı yazma nüsha tespit ettik. Bu nüshalarda iki tanesi, henüz Şâkir Ahmed Paşa hayatta iken kaleme alınmıştır. Eserin yazma nüshaları arasında istinsah tarihi bilinenleri kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4199/1, vr. 1b-28b. (İstinsah Tarihi: 1228/1813)

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma, 6344, vr. 43b-69b. (İstinsah Tarihi: 1232/1816.)

Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, 4044/2, vr. 43b-70b. (İstinsah Tarihi: 1232/1816)

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma, 2293, vr. 38b-56b. (İstinsah Tarihi: 1238/1822)

Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 1181/2, 53b-89a. (İstinsah Tarihi: 9 Şevval 1244/14 Nisan 1829)

Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 4571/2, 37b-55b. (İstinsah Tarihi: 1262/1845)

Ayrıca Şâkir Ahmed Paşa'nın bu eseri yine *Ravz-ı Verd* isimli mesnevisiyle birlikte tek sefere mahsus olarak 11 Cemâziyelâhir 1269 (22 Mart 1853) tarihinde Takvimhâne-i Âmire matbaasında neşredilmiştir.

Muhtevası

Mesnevî tarzında toplam 489 beyitten oluşan eser, *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* aruz ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Bu manzum eser ulûmu'l-Kur'ân bahislerinden fezâilü'l-Kur'ân, havâssu'l-Kur'ân, ihtilâfu'l-kurra, tertîbü's-süver, addü'l-âyât hakkında kısa bilgiler içermektedir. Üç ana bölümden teşekkül eden eserin giriş bölümünde her biri 18 beyitten oluşan 6 başlık yer almaktadır. Bu bölümdeki başlıkların tamamı Farsça olmakla birlikte beyitler Türkçe yazılmıştır. Şâkir Ahmed Paşa, giriş bölümünde Yüce Allah'a hamd ü senâ (1-8)⁹, Peygamber Efendimize ve Onun âl ve ashabına tazim ve hürmetten (9-18) sonra eserin telif sebebi (19-36), beyitlerin tanziminde takip edilen yöntem (37-54), Cenâb-ı Hakk'a tazarru ve niyaz (55-72), Kıraat imamları (93-90) ve bu imamların surelerdeki âyet sayısı ile ilgili ihtilafları (91-108) hakkında açıklamalar yapmaktadır. Şair eserini *Tertib-i Nefs* diye isimlendirdiğini (51) bildirmekte bu isim ebced hesabıyla eserin Hicrî 1212 tarihinde kaleme alındığına işaret etmektedir. Eserin telif gerekçesi olarak Kur'an-ı Kerim'e hizmet edenler zümresine dahil olmak istediğini (30) dile getirmektedir. Ayrıca sûrelerin tertibi ve âyet sayısı ile ilgili Arapça birçok eser yazılmış olmasına rağmen Türkçede manzum bir çalışma bulunmadığının (34-35) altını çizmektedir. Eserde muteber kaynaklardan Şâtıbî'nin *Nâzîmetü'z-zehr fi 'addi âyi's-süver* isimli eseri başta olmak üzere, Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Beyân*'ı ve Sehâvî'nin *Cemâlü'l-kurrâ*'sından (40-43) çokça istifade ettiğini bildirmektedir. Şâkir Ahmed Paşa, sûrelerin tanıtımı için bazı ilkeler (45-51) belirlemiş bu ilkeleri de eserin girişinde açıklamıştır. Buna göre öncelikle her sûrenin başına sûrenin ismini beyan eden ve Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğunu belirten bir başlık eklemiştir. Akabinde her sûre ile ilgili üç beyitlik açıklamalar yapmıştır. Birinci beyitte sûrenin ismi, Mushaf tertibinde kaçınıcı sırada yer aldığı ve faziletleri hakkında bilgiler vermiştir. İkinci beyitte sûrenin toplam âyet sayısına işaret etmiştir. Üçüncü beyitte ise şayet sûrede secde âyeti varsa bunlar hakkında bilgi vermiş ve âyet fasılları ile ilgili ihtilaflara değinmiştir. Son olarak düz yazı halinde bu ihtilaflı âyetlerle ilgili kıraat ekollerinin tercihlerine yer vermiştir. Sûrelerdeki âyetlerin sayısı ve tertibi konusunda altı kıraat aliminin tercihlerine atıfta bulunmuştur. Eserin mukaddimesinde bu alimlerin isimlerini şöyle sıralamaktadır (73-90): Mekke ekolünden İbn Kesîr, Medine ekolünden Ebû Ca'fer el-Kârî ve İsmail b. Ca'fer el-Ensârî, Kufe ekolünden Ebû Abdurrahman es-Sülemi, Basra ekolünden Âsım b. Behdele; Şam ekolünden Yahya b. Hâris ez-Zimârî. Eser tek başlıkta 36 beyitlik bir hatimeyle sona ermektedir. Bu bölümde böyle bir eseri vücuda getirme kudretini kendisine bahşettiği için Yüce Allah'a şükürünü (454-456) dile getirdikten sonra otuz cüze taksim edilen mushafın her bir cüzünün hangi ayetlerle başladığını ve bu ayetlerin hangi surede yer aldığını (460-489) birer beyitle açıklamaktadır.¹⁰

⁹ Parantez içerisinde belirtilen sayılar, eserde ilgili beyitlerin sırasına işaret etmektedir.

¹⁰ Şâkir Ahmed Paşa'nın *Tertib-i Nefs* isimli eserinin tenkitli neşri ve muhtevası hakkında daha detaylı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Şahin, *Ahmed Şâkir Paşa Divanı, Metin-İnceleme*, 12-47, 271-311; Akdeniz, *Şâkir Ahmed Paşa'nın "Ravz-ı Verd" ve "Tertib-i Nefs" Eserlerinin Transkripsiyonu*, 20-26, 190-276; Ramazan Sarıççek, "Tertib-i Nefs". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023).

Resim 3: *Tertib-i Nefis*'in İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma koleksiyonunda bulunan nüshasının ilk sayfası

2. Ravz-ı Verd

Ravz-ı Verd gül bahçesi anlamına gelen Farsça bir isim tamlamasıdır. *Verd* kelimesini *vird* şeklinde okumak da mümkündür ki bu durumda *ravz-ı verd* zikir bahçesi anlamına gelir. Eserin muhtevasına bakıldığında *Ravz-i Vird* isminin esmâ-ı hüsnâ şerhine, *Ravz-i Verd* isminin ise Bedir ashabına telmihte bulunduğu söylenebilir. Eserin yazma nüshalarında ve 1269/1853 yılında hazırlanan ilk baskısında bu ihtilafı ortadan kaldıracak bir kayıt bulunmazken 1327/1919 yılında yapılan ikinci baskıda kelime *verd* olarak okunacak şekilde harekelendirilmiştir. Nitekim bizler de burada eserin matbu nüshasına itimat ederek *Ravz-ı Verd* ismini tercih ettik. *Ravz-ı Verd*, esmâ-ı hüsnâyı şerh eden ve Bedir Savaşı'na katılan sahabilerin faziletleri hakkında bilgi veren yine mesnevi tarzında yazılmış bir eserdir. *Ravz-ı Verd* ismi ebced hesabıyla eserin telif tarihi olan Hicrî 1216 senesine işaret etmektedir. Eser 28. Osmanlı Padişahı III. Selim'e ithaf edilmiştir. Padişaha takdim edilmiş olması hasebiyle başta Topkapı Sarayı Kütüphanesi olmak üzere Türkiye'deki Yazma Eserler Kütüphanelerinde eserin pek çok nüshası bulunmaktadır. *Tertib-i Nefis*'te olduğu gibi bu eserin de yazma ve matbu nüshalarının başında bazı devlet adamlarına ait takrizler bulunmaktadır. Bu takrizlerden ikisi manzum birisi nesir şeklinde kaleme alınmıştır. Rumeli Kazaskeri İsmet Bey 19 beyitlik manzumesinde Şâkir Ahmed Paşa'nın çalışma disiplininin ve faziletli kişiliğinden bahsetmiş ve *Ravz-ı Verd* isimli eserinin hem esmâ-ı hüsnâ şerhinin hem de Bedir Ashabıyla ilgili bölümlerin ilmi derinliğinden dolayı kendisini tebrik etmiştir. III. Selim döneminde Nakîbuleşrafîlik ve Rumeli Kazakerliği görevini üstlenen Mehmed Atullah Efendi, 18 beyitten oluşan takriz yazısında *Ravz-ı Verd*'in dil, üslup ve muhteva bakımından benzersiz bir başyapıt olduğunu vurgulamıştır. Eserin başlangıcında yer alan bu manzumelerin tamamı Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Mekke-i Mükerreme Kadısı Mehmed Münîb Efendi'nin nesir şeklinde kaleme aldığı takriz yazısı ise Arapçadır. O da tıpkı diğer takriz yazılarında olduğu gibi Şâkir Ahmet Paşa'nın faziletlerinden ve eserin inceliklerinden bah-

setmiş ve tebriklerini bildirmiştir. Eserin padişaha takdim edilmiş olması, müellif hayatta iken istinsah edilen nüshaların günümüze ulaşması ve bu nüshaların başında yer alan takriz yazıları eserin müellife aidiyetini tartışmasız kılmaktadır. Kütüphane kayıtlarında eserin müellif nüshası bilinmemekle birlikte müellifin yaşadığı dönemde istinsah edilmiş çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Eserin yazma nüshalarından istinsah tarihi bilinenleri kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, No: 889, 41 vr. (İstinsah tarihi: 1217/1802).

İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, No: 890, 41 vr. (İstinsah tarihi: 1217/1802).

İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 397, 1b-48a (İstinsah tarihi: 11 Cemâziyelâhir 1217/ 9 Ekim 1802).

İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4199/2, 31b-72a (İstinsah tarihi: 1228/1813).

Ankara: Milli Kütüphane Yazmaları, 4044/2, 2b-41a. (İstinsah Tarihi 1232/1816)

İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma, 6344, 1b-43a (İstinsah Tarihi: H. 1232/1816-7).

İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma, 2293, 1b-37b (İstinsah Tarihi: 1238/1822-3).

İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 1181/1, 1b-53a (İstinsah Tarihi: 9 Şevval 1244/14 Nisan 1829).

Manisa: İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 4571/1, 1b-36b (İstinsah tarihi: 1262/1845-6).

Eserin çok sayıda yazma nüshasının yanı sıra matbaanın yaygınlaşmasıyla beraber iki farklı baskısı yapılmıştır. İlk baskı, 1269/1853 yılında Tertîb-i Nefis isimli eserle birlikte, ikinci baskı ise 1327/1919 yılında müstakil olarak hazırlanmıştır.

İstanbul: Takvimhâne-i Âmire, 11 Cemâziyelevvel 1269.

İstanbul: Uhuvvet Matbaası, 1327/1909.

Muhtevası

Ravz-ı Verd adlı manzum eser toplamda 982 beyitten oluşmaktadır. Bu eser, mukaddime, iki ana bölüm ve hatime olmak üzere dört bölümden meydana gelir. Her bir bölüm, kendi içerisinde giriş, gelişme ve sonuç gibi alt bölümleri barındırır.

a- Mukaddime: Şâkir Ahmed Paşa toplam sekiz başlıktan oluşan 141 beyitlik bir mukaddime ile eserine giriş yapmaktadır. Bu bölümde başlıkların tamamı Farsça olmakla birlikte beyitlerin bir kısmı Arapça bir kısmı da Türkçe yazılmıştır. Mukaddimenin başında üç ayrı başlık altında her işe besmele ile başlamanın (1-13), Allah'a hamd ve sena etmenin (14-24) ve Peygamber Efendimize salat ve selam getirmenin (25-35) faziletine dair açıklamalar yapılmaktadır. Akabinde besmele, hamdele ve salveden oluşan (36-50) hutbe sadedinde Arapça beyitlere yer verilmektedir. Mukaddimede sadece bu bölüm Arapça olarak kaleme alınmıştır. Şair konuya tevhit bahsiyle (51-71) giriş yapmaktadır. Burada Allah'ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde ortağı bulunmadığına vurgu yapan âyetlerden iktibaslar yapmaktadır. Şair, sebep-i telif bölümünde Allah'ın lütuf ve ihsanına nail olmayı hedeflediğini ifade etmekte ve bu hedef doğrultusunda kelam kaynaklarında detaylı bir şekilde açıklanan (86-89) esmâ-ı hüsnâyâ ilişkin konuları burada özlü bir üslupla yeniden ele almak istediğini (99) bildirmektedir. Müellif esmâ-ı hüsnâyı

şerh ederken başta Gazzâlî'nin *el-Maksadü'l-esnâ* ve Beyzâvî'nin *Muntehe'l-münâ* isimli eseri olmak üzere birçok şerh ve haşiyeden yararlandığının (94-97) altını çizmektedir. Yine sebep-i telif bölümünde eserin adının *Ravz-ı Verd* olduğunu (115) bildirmektedir. Bu isim ebced hesabıyla eserin telif tarihi olan Hicrî 1216 yılına işaret eder. Şair son olarak dua, niyaz ve bazı öğütlerle (117-141) mukaddime bölümünü tamamlamaktadır.

b- Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ: Aruzda *fâ'ilâtün mefâ'ilün fâ'ilün* ölçüsüyle yazılan esmâ-i hüsnâ şerhi bölümü toplam 479 beyittir. Şâkir Ahmed Paşa 99 ismin tespiti ve tertibinde güvenilir hadis kaynaklarından Tirmizî ve İbn-i Mâce'nin *Sünen* isimli eserlerinde yer alan rivayetleri¹¹ esas almıştır. Genel olarak Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarını konu edinen 13 beyitlik bir girişle esmâ-ı hüsnâ şerhine başlamıştır. Allah'ın güzel isimlerini şerh ederken (156-454) müellifin takip ettiği yöntemi şöyle özetleyebiliriz: Şair öncelikle her ismi bir konu başlığı olarak değerlendirmekte ve her bir isimle ilgili üç beyitlik açıklama yapmaktadır. İlk iki beyitte ilgili ismin anlamı ve kapsamı üzerinde dururken bazen benzer anlamlı diğer isimlere de göndermeler yapmaktadır. Üçüncü beyitte ise isimlerin özel niteliklerden ve çokça zikredilmesi durumunda elde edilecek dünyevi ve uhrevi faydalardan bahsetmektedir. Bazen de aralarında anlam yakınlığı bulunan el-Hayyu - el-Kayyûm veya el-Evvel - el-Âhir gibi isimleri birleştirerek tek başlık altında altı beyit halinde açıklamaktadır. İsimleri açıklarken âyet ve hadislerden de yararlanmıştır. Âyetin tamamını zikretmeyip beyitlerin cümle yapısına ve aruz ölçüsünü dikkate alarak bir veya iki kelimesini iktibas etmektedir. Eserin dili çok ağıdalı olmakla birlikte zaman zaman Arapça beyitlere de yer verilmektedir. Şâkir Ahmed Paşa esmâ-ı hüsnâ şerhinin sonunda Allah'ın sıfatlarını konu edinen bazı ayetlere telmihte bulunmakta (455-457) ve dua ve niyaz içerikli Arapça beyitlere (458-468) yer vermektedir. Bu bölümün son beyitlerinde, eserin Bedir ashabıyla ilgili bahislerle (478) devam edeceğini haber vermektedir.

c- Gazve-i Bedir: Esmâ-i hüsnâ şerhiyle aynı aruz ölçüsüne sahip olan bu bölüm, toplam 13 başlık ve 481 beyitten oluşmaktadır. Başlıkların tamamı Farsça olmakla birlikte beyitler çoğu zaman Türkçe benzen ise Arapça olarak kaleme alınmıştır. Şâkir Ahmed Paşa, bu bölüme Peygamber Efendimizin yüksek ahlakından, ona bahşedilen mucizelerden, fazilet ve izzetinin yüceliğinden bahseden uzun bir na't-ı şerif ile (480-544) giriş yapar. Akabinde Peygamber Efendimizin nesebine ilişkin açıklamalar (545-571) yapar. Efendimizin soy kütüğünü yirmi birinci göbekten atası olan Adnan'a kadar detaylı bir şekilde sıraladıktan sonra bu listenin Hz. Adem'e kadar da uzatılabileceğini bildirir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soy ağacında zinaya bulaşmış kimse bulunmadığını (548) özellikle vurgular. "Gazve-i Bedr A'zamü'l-Gazavât" başlığı ile bu bölümün ana konusuna geçiş yapar. Burada Bedir gazvesinin nedenleri, savaş hazırlıkları ve sonuçları hakkında genel değerlendirmelerin ardından bu savaşa katılanları fazilet sırasına göre gruplandırarak isimleri, bazı meziyetleri ve vasıfları (633-653) hakkında bilgi verir. Şair, Bedir Savaşı'na katılanları öncelikle Muhâcir ve Ensar olmak üzere iki gruba ayırır. Muhacir grubunda (654-660) Hz. Peygamber (661-675), aşere-i mübeşşere (676-690) ve bunlar dışında kalan muhacir sahabilere (691-755) yer verirken Ensar grubunda (756-758) ise Evs (759-807) ve Hazrec (808-920) kabilesine mensup sahabilerden bahseder. Son olarak Bedir ashabını vesile kılarak Cennet nimetlerine kavuşmak için Cenâb-ı Hakk'a niyaz eder (921-941) ve Şeytan'ın tuzaklarına karşı miskin nefesine söz geçiremediğini itiraf ederek (942-960) bu bölümü tamamlar.

d- Hâtîme: Şâkir Ahmed Paşa, sonuç bölümünde, eserini ithaf ettiği Sultan III. Selim hakkında bazı methiyelerden sonra İslam düşmanlarına karşı daima nusret elde etmesi ve yeryüzüne adalet dağıtan saltanatının pâyidâr olması için (961-979) dua ve niyazda bulunmaktadır. Eserin telifi hususunda

¹¹ Tirmizî, *el-Camiü'l-kebir*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Da'avât", 82; İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Mustafa A'zami, (Riyad: Şeriketü't-Tıba'âti'l-Arabiyye, 1984/1404), "Du'â", 10.

kendisine tevfik lütfeden Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâ, Peygamber Efendimize salât ve selamlarla eserini hüsn-i hitâma (980-982) erdirmektedir.¹²

Resim 4: Ravz-ı Verd'in Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi koleksiyonunda bulunan nüshasının ilk sayfası

3. Hulâsatü'l-ahkâm

Hulâsatü'l-ahkâm, Arapça bir terkip olup “cevher, öz, özet, ana fikir, fezleke”¹³ anlamına gelen hulâsa kelimesi ile “emir, buyruk, yargı, kural”¹⁴ anlamındaki hüküm kelimesinin cemi sığıması olan ahkâm kelimesinden oluşmaktadır. Sözlük anlamı itibarıyla “hükümlerin özü” demektir. Mesnevi tarzında yazılan eser, ana hatlarıyla Kur'an sûrelerini tanıtmaktadır. Buna göre eserde birtakım remizler kullanılarak Kur'an sûrelerinin isimleri, Mushaf tertibi, âyet sayıları ve ana konuları hakkında bilgi verilmektedir. Eserin tek yazma nüshası olup Ankara Millî Kütüphane'nin Yazmalar bölümünde 06 Mil Yz A 810/3 numarasıyla kayıtlıdır. Kütüphane kayıtlarına göre Şâkir Ahmed Paşa'nın divan tarzı bazı şiirlerini ve seyahatlerini ihtiva eden bu mecmua, 1230/1814 senesinde Kütahya'da Hisarcıklı-zâde Mehmed Sâlim Efendi tarafından istinsah edilmiştir. Mecmuanın sonunda tam adı Müfî-zâde Mehmed Sâlim bin Mustafa Efendi el-Hâşimî el-Hüseynî el-Kayserî el-'Arîf be-Hisarcıklı-zâde olarak geçen bu zatın, Şâkir Ahmed Paşa'nın yanında yaverlik yapan resmî bir görevli olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu mecmuanın istinsah tarihi konusunda bazı şüpheler bulunmaktadır. Zira Şâkir Ahmed Paşa'nın vefat tarihi olan Hicrî 1234 yılına işaret eden iki tarih manzumesi de bu mecmuaya yer almaktadır.¹⁵ Tabii ki, bu tarih manzumelerinin sonradan mecmuaya eklenmiş olması da muhtemeldir.

¹² Şâkir Ahmed Paşa'nın *Ravz-ı Verd* isimli eserinin tenkitli neşri ve muhtevası hakkında daha detaylı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Akaryalı, *Şâkir Ahmed Paşa Ravz-ı Verd*, 1-77; Şahin, *Ahmed Şâkir Paşa Divanı, Metin-İnceleme*, 12-47, 42-270; Akdeniz, *Şâkir Ahmed Paşa'nın "Ravz-ı Verd" ve "Tertib-i Nefs" Eserlerinin Transkripsiyonu*, 7-20, 39-275; Ramazan Sarıççek, “Ravz-ı Verd”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023).

¹³ Kadir Güneş, *Arapça Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), “halasa”, 351.

¹⁴ Güneş, *Arapça Türkçe Sözlük*, “hakeme”, 261.

¹⁵ Özkat, “Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa”, 227, dip. 72.

Muhtevası

Fâ ilâtün mefâ ilün fâ ilün aruz ölçüsüyle yazılan *Hulâsatü'l-ahkâm*, toplam 135 beyitten oluşan mesnevi tarzı bir eserdir. Bu manzum eser, ulûmu'l-Kur'ân bahislerinden sûrelerin tertibi, âyet sayısı, faziletleri ve ana konuları hakkında genel bilgiler içermektedir. Şâkir Ahmed Paşa eserin başında 19 beyitlik bir mukaddimeye yer vermektedir. Bu mukaddimede eserin ismi, telif tarihi, yazılma amacı ve yöntemi hakkında açıklama yapmaktadır. Buna göre şair eserini *Hulâsatü'l-ahkâm* diye isimlendirdiğini bildirmektedir (18) ki bu isim ebced hesabıyla eserin telif tarihi olan Hicrî 1222 yılına işaret etmektedir. Yine sûrelerdeki âyet sayılarının tespiti konusunda Kûfe alimlerinin görüşlerini tercih etmekte (14), kıraat farklılıklarında ise yaşadığı bölgede yaygın olan Asım kıraatinin Hafs rivayetini (12) esas almaktadır. Şair, “Ey Allah'ım! Kur'an hürmetine bu kulunu rızanla memnun et.” duasıyla mukaddimeyi tamamladıktan sonra “Güş kıl nush u pehd-i mâhazarı / Dinle bir bir esâmî-i süveri” beytiyle sûreleri tanıtmaya başlamıştır. Bu ilk dizeden hareketle eserin nasihatname niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. Buna göre her beyitte Mushaf tertibine göre ele alınan surelerin şekil ve muhtevaları hakkında açıklamalar yapılmıştır. Eserde sûre isimleri zikredilirken 109 sûre için en çok bilinen isimler tercih edilmiş Muhammed, Kalem ve İnsan sureleri için daha az bilinen Kitâl, Nûn ve Dehr isimleri; Mutaffifin ve Alak sûreleri için ise bu isimleri çağrıştıracak ve yine aynı kökten türetilen Tatff ve İkra kelimeleri kullanılmıştır. Fakat 114 sûrenin isimleri bu şekilde beyitlere taşınırken zaman zaman zorluklar yaşanmış ve vezin hataları yapılmıştır. Her beyte ebced hesabıyla o beyitte ele alınan surenin âyet sayısına işaret eden bir kelime ile başlanmıştır. Her beyitte, o beyitte ele alınan surenin ebced hesabıyla âyet sayısını gösteren bir kelime ile başlanmıştır. Yazma nüshada bu kelimeye işaret etmek için kırmızı renkli mürekkep kullanılmıştır. Eser başta olduğu gibi sonda da *Neczü'n-nazmi vehteva's-suver / men telâhâ tenâvele'd-dürer* şeklinde nasihat içerikli bir beyitle tamamlanmıştır. Sadece bu son beyti Arapça olan şiirde, genel itibarıyla Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olarak kullanıldığı ağdalı bir Türkçe hakimdir.¹⁶

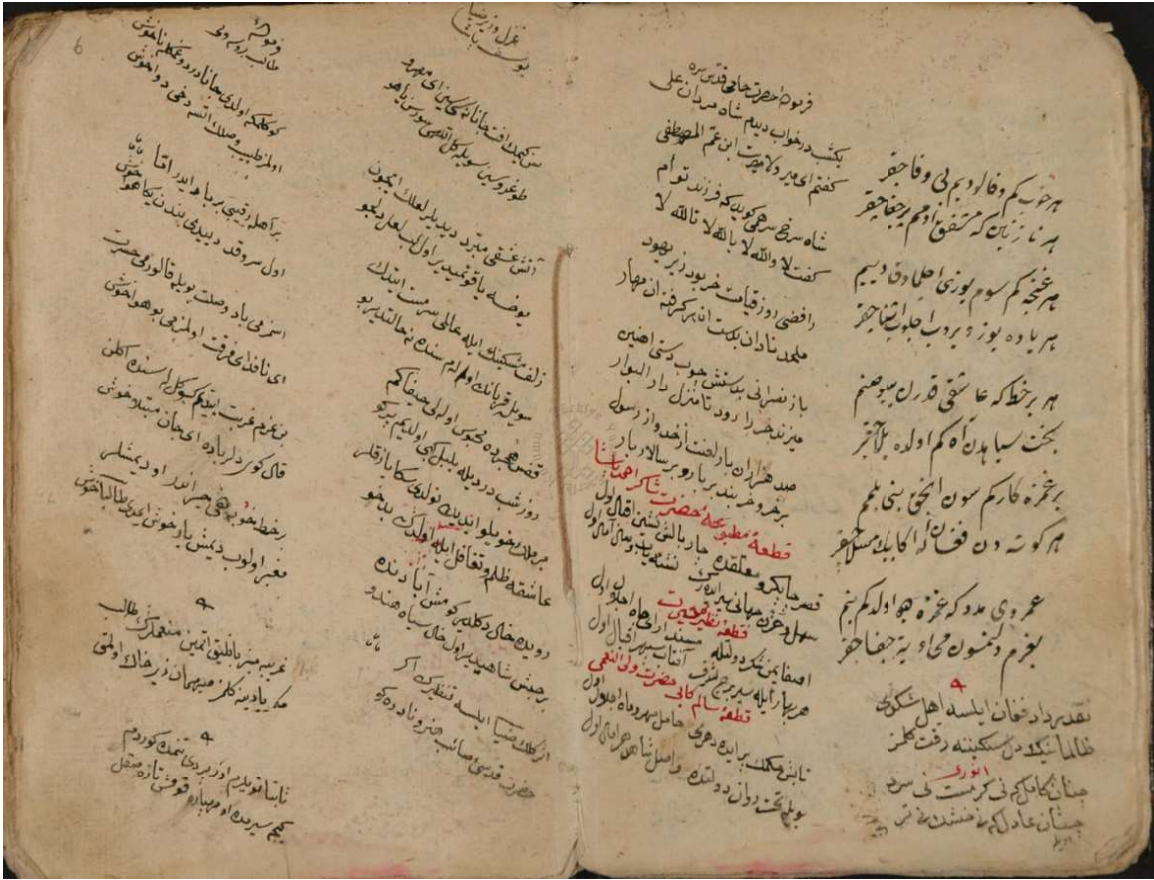

¹⁶ Şâkir Ahmed Paşa'nın *Hulâsatü'l-ahkâm* isimli eserinin tenkitli neşri ve muhtevası hakkında daha detaylı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Özkat, “Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa”, 224-237.

Resim 5: *Hulâsatü'l-ahkâm*'ın Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda bulunan nüshasının ilk sayfası

4. Divan Tarzı Şiirleri

Bazı kaynaklarda Şâkir Ahmed Paşa'nın Divan sahibi olduğu bildirilmekle birlikte günümüz kütüphane kayıtlarında buna dair bir iz rastlanmamaktadır. Ancak farklı şiir mecmualarında veya şair tezkirelerinde ona nispet edilen divan tarzı yazılmış şiirler de mevcuttur. Örneğin; Bağdatlı Şefkat Efendi (ö. 1242/1826) ve Fatîn Dâvud Efendi'nin (ö. 1283/1866) tezkirelerinde ve daha önce bahsi geçen *Hulâsatü'l-ahkâm* isimli mesnevinin de kayıtlı bulunduğu 06 Mil Yz A 810 numaralı mecmuuda yirmiye yakın şiir kendisine nispet edilmektedir.¹⁷ Ancak Şâkir Ahmed Paşa'ya nispet edilen şiirlerin sayısının bu kadar fazla olması onun Divan sahibi olduğunu göstermez. Zira kendisinin de bu şiirleri divan yazmak maksadıyla bir mecmuuda bir araya getirdiği bilinmektedir.¹⁸

Resim 6: Şakir Ahmed Paşa'ya ait bazı şiir ve tarih manzumeleri ihtiva eden ve Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 810 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan mecmuadan bir sayfa.

¹⁷ Şefkat-i Bağdâdî, *Şefkat Tezkiresi* (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 171-172; Fatîn Davud, *Fatih Tezkiresi*, 260; *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 06 Mil Yz A 810), 7a, 10b-16a, 18b, 21a-b, 37a, 39b-41a, 44b, 45ab, 49a, 50a, 54a-b, 55a-b, 56a.

¹⁸ Özkat, "Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa", 221.

Kaynakça

- Akaryalı, M. Sami. *Şâkir Ahmed Paşa Ravz-ı Verd (Edisyon Kritik ve Birinci Bölümün Günümüz Türkçesine Çevrimi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Akdeniz, Canuse. Şâkir Ahmed Paşa'nın "Ravz-ı Verd" ve "Tertib-i Nefs" Eserlerinin Transkripsiyonu. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Bağdadî, Şefkat, *Sefkat Tezkiresi* (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017)
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâ'ü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. İstanbul: MEB, 1951.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-yı Âmire, 1333.
- Fatîm Davud. *Fatih Tezkiresi*. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2016.
- Güneş, Kadir. *Arapça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2011.
- Gür, Süleyman. "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi". Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5 / 1 (Haziran 2018). 214,215;
- Hoca Hâmid Efendi, *Mersiye-i der-Hakkı Vefât-ı Ahmed Şâkir*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar, 810. 57b.
- İbn Mâce. *es-Sünen*. thk. Muhammed Mustafa A'zami. Riyad: Şeriketü't-Tıba'âti'l-'Arabiyye, 1984/1404.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî yâhûd Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye*. İstanbul: Matbaa-yı Âmire, 1311.
- Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Zabtiye [C.ZB.], No: 1/3.
- Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mütferrik Evrakı [A.M.], No. 6/48.
- Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maliye [C.ML.], No. 8/317.
- Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Adliye [C.ADL], 24/1440.
- Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun [HAT], No. 37/1854.
- Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Dahiliye [C.DH.], No. 97/4814.
- Özkat, Mustafa. "Trabzonlu Şâkir Ahmed Paşa (öl. H.1234/1819) ve Dikkatlerden Kaçan Bir Eseri: Hulâsatü'l-Ahkâm". *Türk Kültürü İnceleme Dergisi* 35 (2016). 195-246.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Sarıçiçek, Ramazan. "Ravz-ı Verd". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/ravz-i-verd>
- Sarıçiçek, Ramazan. "Tertib-i Nefs". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tertib-i-nefis>
- Seyyid Mustafa Talib Efendi. *der-Hakkı Vefât-ı Pâşâ-yı Merhûm*. Ankara: Millî Kütüphane, Yazmalar, 810. 57b.
- Şahin, Nuray. *Ahmed Şakir Paşa Divanı Metin-İnceleme*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.

Şemseddin Sami. *Kâmûsu'l-a'lâm*. İstanbul: Mihran Matbaası, 1311.

Tirmizi. *el-Camiü'l-kebîr*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.

Trabzonî, Şâkir Ahmed Paşa. *Kasîde*. Ankara: Millî Kütüphane, Yazmalar, 810. 45a.

Yıldız, Alim. “Şakir Ahmed Paşa”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2023.
<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sakir-ahmed-pasa>

Yüksel, Murat. *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*. Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 1993